

Diskusijos

DĖL TERMINO „AUKSO PJŪVIS“

ALMA BRAZIŪNIENĖ

Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius
 Universiteto g. 3, 2734 Vilnius, Lietuva
 El. paštas: alma.braziuniene@mb.vu.lt

Terminas *aukso pjūvis* nei dailėtyrininkams, nei apskritai menotyrininkams nėra naujiena. Jis jau seniai yra įsitvirtinęs lietuvių terminologijoje [8, 188; 10, 426; 9, 458] ir nebekelia jokių abejonių. Šį terminą *Dailės žodynas* aiškina taip: *Aukso pjūvis, dieviškoji proporcija, architektūros ir dailės kūrinio dalių santykis. Pagrįstas Euklido geometrijos postulatu apie tobulą atkarpos padalijimą į dvi dalis taip, kad ilgesniosios dalies santykis su trumpesniąja būtų lygus visos atkarpos santykiui su ilgesniąja dalimi [...]* [2, 48]. Ši dieviškoji **proporcija**, žinoma nuo antikos laikų (*sectio aurea*), tobulas teksto dalių išdėstymas yra labai svarbus ir knygos spausdinimo menui, nes yra vienas iš esminių teksto komponavimo puslapyje principų. Aukso pjūvio taisyklę (popieriaus lapo ir knygos formato, surinkto teksto ir paraščių tarpusavio proporcijos, santykis vienu su kitais [3, 2626]) žino ir kiekvienas įgudęs, menine knygrišyste užsiimantis ar istorinius įrišimus restauruojantis knygrišys. Aukso pjūvio fenomenas architektūroje, mene, gamtoje ir apskritai gyvenime vis labiau populiarinamas [1].

Šio termino vartojimo painingas atsirado pasirodžius enciklopediniam žodynui *Knygotyra* (Vilnius, 1997). Čia terminas *aukso pjūvis* pateikiamas knygos paausuotiems kraštams įvardyti [4]. Žodyno recenzentams toks termino vartojimas iš karto užkliuvo [11]. Iš tiesų tai yra pažodinis vertinys iš vokiečių kalbos *Goldschnitt*. Vokiečių žodynai šį terminą aiškina kaip „knygos bloko kraštų papuošimą labai plona aukso folija“ [6, 615].

Taigi turime tą patį terminą dviem visiškai skirtingiems reiškiniams įvardyti: viename žodis „auksas“ vartojamas tiesiogine (auksavimo) prasme, kitame – perkeltine (auksinė, t. y. geriausia, proporcija). Ar tikrai reikia vartoti abi šio termino reikšmės? Vieną iš jų jau aptarėme; dar kartą žvilgtelėkime į antrosios – auksavimo – reikšmės atsiradimo ir vartojimo istoriją.

Prieškario Lietuvoje, kai buvo ypač susirūpinta gryninti lietuvių kalbą (tas rūpestingumas kartais net peraugdavo į atvirą purizmą), terminą *aukso pjūvis* spaudos praktikai mėgino įdiegti. 1939 metų „Spaustuvinininko kalendoriuje“ K. Lukoševičius yra paskelbęs straipsnelį „Aukso pjūvis“, kuriame detalai apibūdinamas knygos

kraštų auksavimo procesas [13, 139–142]. Jis rašė: *Pjūvis* [t.y. bloko kraštai – A. B.] *auksuoti pradėta pabaigoje penkiolikto šimtmėčio...* [13, 139]; *Pjūvį* [t. y. bloko kraštus – A. B.] *ištepęs kiaušinio baltimo mišiniu...* [13, 141] ir t. t. Taigi jis *pjūviu* vadino knygos bloko kraštus.

Vienas iškiliausių Lietuvos meninės knygrišystės meistrų Tadas Lomsargis knygos kraštų puošimui (taip pat auksinimui) apibūdinti termino *aukso pjūvis* nevartojo. Knygos kraštams įvardyti turėję terminą *pjūvis* (*apipjovimas*), pavyzdžiui, [...] *knygos apipjovimas iš visų pusių yra paauksuotas* [15, 46], bet ir tai nenuosekliai jį vartojo – kartais tiesiog sakydavo *knygos kraštas* [15, 61]. Palyginkime: *Auksuojamas ar dažomas tik viršutinis taip įrištos knygos pjūvis, o priekinis ir apatinis paliekami arba visai nepjauti, arba tik šiek tiek aplyginami* [15, 130–131]. Arba: *Ir odos įrišimų dažniausiai spalvinamas ar auksuojamas tik viršutinis knygos pjūvis* [15, 134]. Arba: *Viršutinis knygos kraštas auksuotas* [15, 60–61]. Kaip matome, nesakoma *odos įrišimams daromas viršutinis aukso pjūvis*, o vartojama nusakomoji frazė spalvintiems ar auksintiems knygos kraštams įvardyti.

Edmundas Laucevičius, vienas autoritetingiausių lietuvių knygrišystės tyrinėtojų, aprašydamas knygų įrišimus vartojo nusakomąjį terminą *paauksuoti knygos bloko kraštai* [5, 48 ir kt.]. Pavyzdžiui: *Knygos bloko kraštai storai paauksuoti ir išraižyti* [5, 49]. Nemanau, kad jis būtų nežinojęs Juozapo Steponavičiaus ir K. Lukoševičiaus dar prieškarinio Lietuvoje teikto termino, – tiesiog jo nepriėmė.

T. Lomsargio kūrybos tyrinėtojas Leonas Gudaitis irgi niekur nevartoja *aukso pjūvio*, o verčiasi panašiai kaip T. Lomsargis. Pavyzdžiui, rašo: *Viršutinis bloko pjūvis auksuotas* [15, 48]. Arba: *Viršutinis knygos bloko pjūvis auksuotas* [15, 52]. Arba: *Paauksuotuose bloko pjūviuose – šešiakampės štampuotos gėlytės* [15, 46]. Arba: *Viršutinis pjūvis dažytas juodai* [15, 45].

Dabar Lietuvoje tokie meninė knygrišystė užsiimantys ir turintys aukštas knygrišių restauratorių kategorijas knygrišiai kaip Ferdinandas Saladžius (Vilniaus dailės akademija), Cezaris Poliakevičius ir Jonas Daunoravičius (Vilniaus universiteto biblioteka), Algis Blažys (Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Dokumentų konservavimo ir restauravimo centras), Leonas Panavas ir kiti apipjautiems ir paauksintiems bloko kraštams įvardyti termino *aukso pjūvis* nevartoja, tiesiog sako “auksinti (auksuoti) bloko kraštai”.

Kaip elgiasi mūsų kaimynai, kitos tautos? Šie dviejų reikšmių terminai nesuplakami. *Aukso pjūvis* idealių proporcijų prasme:

Rusų kalba	<i>золотое сечение</i>
Anglų kalba	<i>golden section</i>
Prancūzų kalba	<i>juste proportion</i>
Vokiečių kalba	<i>der Goldene Schnitt</i> arba <i>Goldener typographischer Modul</i> [7, 209]
Lenkų kalba	<i>złoty podział</i> [3, 2626]

Aukso pjūvis paausintiems knygos kraštams įvardyti (*aukso* tiesiogine prasme):

Rusų kalba	<i>золоченый обрез</i>
Anglų kalba	<i>gilt edges</i>
Prancūzų kalba	<i>tranche dorée</i>
Vokiečių kalba	<i>Goldschnitt</i> [visi terminai iš 6, 1629]
Lenkų kalba	<i>złocony brzeg</i> [3, 343–345]

Kaip matome, tik vokiečių kalba šie terminai (*Goldschnitt* ir *Goldener Schnitt*) daugmaž sutampa, kitose kalbose gana tiksliai vartojami kiti tikrąją reiškinio esmę nusakantys terminai. Pagal pateiktas analogijas būtų galima siūlyti tikslinti ir lietuvišką terminą, pavyzdžiui, sakyti *auksinta* (*auksuota*) *apraiža*. Tai bibliografo Vido Račiaus siūlomas terminas. Jam pritaria ir dailės istorikė Ingrida Korsakaitė. Bet ar tai būtina, ar terminas prigris?

„Knygotyros“ enciklopediniame žodyne teikiamas terminas yra kiek nelogiškas pačios kalbos požiūriu. Pavyzdžiui, palyginkime: *Aukso pjūviu puošiamas apipjautas knygos blokas* [4]. Tai jau vadinamasis pleonazmas (daugiažodiškumas). Ar galima *pjūviu* ką nors puošti? „Knygotyros“ žodyne šis terminas irgi vartojamas nenuosekliai. Straipsnelyje „Knygrišystė“ jis jau nevartojamas. Rašoma: *Knygos bloko kraštai kartais būdavo spalvinami, auksuojami* [14]. Terminą *aukso pjūvis*, kiek žinau, yra vartoję tik Giedra Subačienė ir Giedrius Subačius [12, 19, 23 ir kt.].

Vadinasi, prieškarinio Lietuvos knygrišių kartais vartotas terminas arba neturėjo tęstinumo, arba neprigijo. O neprigijo, ko gera, labiausiai dėl to, kad knygrišiams itin aktualus jau seniai abejonių nekeliantis kitos prasmės *aukso pjūvio* terminas.

Taigi kyla klausimas, ar būtina dabar primygtinai diegti čia aptartą terminą *aukso pjūvis* ausintiems knygos kraštams įvardyti? Juk *pjūvis*, kaip knygrišystės terminas, reiškiantis bloko kraštus, jau nyksta, o kalbėdami apie įrištą knygą puikiausiai išsiverčiame ir be jo, sakydami *auksinti* (*paauksuoti*) *knygos kraštai*, net nevartodami žodžio *blokas*. Bibliografuojant knygas, – net be „knygos“, tiesiog *auksinti kraštai*. Juolab kad taip šias sąvokas vartoja dabartiniai knygrišiai, bibliografai, bibliotekininkai.

Įteikta 2002 m. birželio mėn.

NUORODOS

1. CIBULSKAITĖ, Nijolė. *Aukso pjūvis geometrijoje, architektūroje, dailėje, gamtoje ir muzikoje*. Vilnius, 2001.
2. *Dailės žodynas*. Vilnius, 1999.
3. *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław i i., 1971.

4. KAUNAS, Domas. Aukso pjūvis. Iš *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997, p. 32. Parašas: D. K.
5. LAUCEVIČIUS, Edmundas. *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*. Vilnius, 1976.
6. *Lexikon des Bibliotheks–Wesens*. Leipzig, 1974–1975. 2 Bd.
7. *Lexicon des gesamten Buchwesens*. Stuttgart, 1991, Bd. 3.
8. *Lietuviškoji enciklopedija*. Kaunas, 1934, t. 2.
9. *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. Vilnius, 1976, t. 1.
10. *Lietuvių enciklopedija*. Boston, 1953, t. 1.
11. MAŽRIMAS, Aleksandras. Pakelta knygotyros velėna. *Literatūra ir menas*, 1997, sausio 24, p. 5.
12. *Newberry Lituania*: Čikagos Newberry bibliotekos lituanistinių ir prūsistinių knygų katalogas iki 1882 metų. [Sudarė] Giedra Subačienė, Giedrius Subačius. [Čikaga; Vilnius], 1999.
13. *Spaustuvininko kalendorius*, 1939. [Klaipėda, 1938].
14. STONIENĖ, Vanda. Knygrišystė. Iš *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997, p. 180–181. Parašas: V. S.
15. *Tadas Lomsargis*: biografija, kūriniai, dokumentai, laišakai, užrašai. Parengė Leonas Gudaitis. Vilnius, 1995.